

M. 9935
F. 48

ARL
48

Jornades
Científiques de
l'Institut d'Estudis
Catalans

SECCIÓ FILOLÒGICA

Simposi Pompeu Fabra

Editor

Joan A. Argenter

Simposi Pompeu Fabra (1998)

Simposi Pompeu Fabra : Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica. — (Sèrie jornades científiques ; 7)

Text en català, anglès i italià. — Bibliografia

ISBN 84-7283-524-3

I. Argenter, Joan A. (Joan Albert), ed. II. Institut d'Estudis Catalans.

Secció Filològica III. Institut d'Estudis Catalans. Jornades Científiques

IV. Títol V. Col·lecció: Sèrie jornades científiques ; 7

1. Fabra, Pompeu — Crítica i interpretació — Congressos

804.99Fabra, Pompeu(061.3)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) i de la Direcció General de Promoció Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i de la Fundació Caixa de Sabadell

Disseny: Maria Casassas

© dels autors de les conferències

© 2000, Institut d'Estudis Catalans, per a la present edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2000

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost a Altés, SL

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-524-3

Dipòsit Legal: B. 35094-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

<i>Presentació</i>	
Joan A. Argenter	7
<i>Parlament inaugural</i>	
Joan A. Argenter	9
<i>L'aportació de Pompeu Fabra a la fonètica històrica catalana</i>	
Joseph Gulsoy	13
<i>Fabra, entre la contestació i la institucionalització</i>	
Josep Murgades	31
<i>Fabra i les Illes Balears</i>	
Joan Miralles	59
<i>Fabra i el País Valencià</i>	
Antoni Ferrando	121
<i>Fabra i els escriptors</i>	
Carles Miralles	159
<i>Sessió monogràfica I: La codificació fabriana i els diferents parlars</i>	
Coordinador: Joan Veny	181
Joan Melià	183
Abelard Saragossà	191
Mila Segarra	199
Ramon Sistac	227

Sessió monogràfica II: *L'obra de Fabra: entre la teoria i les experiències concretes de codificació lingüística*

Coordinador: Lluís B. Polanco	235
<i>Introducció</i>	237
Jean-Claude Boulanger.	245
Anthony E. Crowley	255
Paul Videsott	263

Sessió monogràfica III: *Passat, present i futur de les codificacions lingüístiques; les persones i les institucions*

Coordinador: Joan A. Argenter	277
Moshe Nahir.	279
Henrike Knörr	295
Kas Deprez	301

Henrike Knörr
Euskaltzaindia
i
Euskal Herriko Unibersitatea

Antecedents

El sentiment de la manca d'una llengua basca comprensible per a tots els bascos és molt vell. Autors com Leizarraga, el traductor calvinista del Nou Testament, en 1571, o Axular, el príncep dels escriptors clàssics, amb la seva obra ascètica *Gero* («Després»), de 1643, esmenten aquest problema. El primer escriu:

[...] tothom sap quina diferència i diversitat hi ha al País Basc en la manera de parlar gairebé d'una casa a una altra. [...] pel que fa a la llengua ens hem esforçat tant com hem pogut a fer-nos entendre de tothom, i no segons la parla d'un sol lloc determinat.¹

El navarrès Axular diu:

Sé també molt bé que no puc estendre'm a totes les parles del basc, perquè es parla de moltes maneres al País Basc (i a continuació ve la llista de les set províncies).²

El problema no es va resoldre. Hi va haver, però, *normes supradialectals*, és a dir, els quatre dialectes literaris: biscaí, guipuscoà, labortà i suletí. Pel que fa al sud del País Basc, és clar que el guipuscoà ha tingut la preeminència, gràcies a la seva posició central i al conreu de la llengua per molts escriptors, no pocs d'ells biscaïns o navarresos. I pel que fa a la Bascònia aquitana, sense cap dubte el labortà ha mantingut el prestigi literari, encara que, des de començament del nostre segle ha sofert la influència, enriquidora però també contaminant i estroncadora d'una tra-

1. *Jesus Christ gure launaren Testamentu Berria*. La Rochelle, 1571. Es pot veure l'edició facsímil, Euskaltzaindia, Bilbao, 1990. És el pròleg als bascos (*Heuskaldunei*). Sense paginació. El pròleg es troba després de la carta de Leizarraga a la reina Joana.

2. *Gero*, Bordeus, 1643, p. 17. Es pot veure així mateix l'edició facsímil de l'Acadèmia, Bilbao, 1988.

dició, del baix navarrès. És la parla descrita per Lafitte en la seva famosa *Grammaire basque* (1944), el subtítol de la qual diu precisament: «Dialecte navarro-labourdín littéraire».

Aquesta posició central del guipuscoà, com la del labortà, ha afavorit la intercomprensió, molt més difícil en el cas dels dialectes extrems suletí i biscaí.

Els avanços conscients cap a la unificació van començar en aquesta Bascònia aquitana, amb una proposta per tal d'alliberar l'ortografia del llast de les llengües veïnes. Així, Martin Duhalde (1809), el gramàtic Darrigol i l'anònim autor del llibre *Andre-Dena Mariaren ilhabethea* [«El mes de la Verge Maria»] (1838), encara que amb moltes inconseqüències, van fer servir grafies com ara *segurki* («segurament»), en lloc de *segurqui*, i *gauza* («cosa»), en lloc de *gauça*. L'esperit de reforma ortogràfica és evident també en el llibre *Études grammaticales sur la langue euskarienne* (1836), d'Antoine d'Abbadie i Augustin Chaho.³

Al sud, cal esperar la segona meitat del segle XIX per veure els primers esforços en aquesta direcció. És el cas del jesuïta José Ignacio Arana (1838-1896), autor de *Disertación sobre la ortografía euskara* (1890). Algunes de les seves propostes passaren a un altre Arana, Sabino Arana (1865-1903), el qual havia estat estudiant (temporal) de dret a Barcelona. Entre altres coses, aquest va introduir l'ús de *tx*, com en català. Sabino Arana, però, va arribar fins a proposar les grafies *r* (= *rr*) i *l* (= *ll*), un error monumental si pensem en les impremtes. No faltaren altres projectes d'ortografia, com ara el de Resurrección M. de Azkue (1864-1951) i el d'Arturo Campi3n (1854-1937).

No s'avançà en aquest ni en altres terrenys cap a una llengua comuna. Una reunió convocada a Hondarribia, en 1902, per tractar de la qüestió, va acabar amb un gran fracàs, per la intolerància del seguidors de Sabino Arana (van anar-hi dotzenes de persones, molts d'ells pescadors, llauradors i gent senzilla) i per la debilitat de la presidència del congrés.

L'Acadèmia de la Llengua Basca, fundada en 1918 per les quatre diputacions, ja tenia en els seus estatuts l'objectiu de la unificació. Concretament, l'article 6 deia que la institució treballaria

[...] en la formación de un lenguaje unificado en léxico, sintaxis y grafía, que nutriendose de la savia de todos los dialectos, nos permita disfrutar de una literatura común.

En una de les seves primeres sessions, l'Acadèmia aprovà l'alfabet unificat, que incloïa el dígraf *tx* i l'ús de *r* i *l*. La resta era més o menys el que es podia esperar: *k* (no *c* ni *qu*), *z* (no *c*), etc.

S'havia fet el més fàcil. Quedava la unificació del lèxic, la declinació, el verb, etc. Un primer informe de tipus general va ser encarregat en 1920 als acadèmics Campi3n i Broussain, els quals van proposar clarament un model basat en els dialectes labortà i guipuscoà.

3. Vegeu sobretot Koldo ZUAZO, *Euskararen batasuna* («La unificació de la llengua basca»). Euskaltzaindia, Bilbao, 1988. És interessant l'article de ZUAZO, «Vingt ans de standardisation de la langue basque», *Lengas*, núm. 26, 1989, p. 25-44. Vegeu també H. KNÖRR, «Acerca de la normativización de la lengua vasca», a: Rafael ALEMANY (ed.), *Els processos de normalització a l'Estat espanyol*, Alacant, Universitat d'Alacant, Ajuntament de Benidorm, 1988, p. 37-61. Del meu article n'hi ha una tirada a part, edició de l'autor, Alcoi, 1989.

Azkue, primer president de l'Acadèmia, defensava el que ell deia *gipuzkera osotua* («guipuscoà completat»), això és, aquest dialecte com a fonament, però amb les aportacions dels altres, exclouent-ne la hac, aspirada al País Basc nord. Mai no s'aprofità, però, del seu càrrec per imposar aquesta tria. Volia que les dades dialectològiques confirmessin el model, i l'Acadèmia va posar en marxa un treball llarg en tot el país. Res no es va decidir, i l'ambient no era favorable per a decisions importants. A la mateixa Acadèmia es notava la divisió entre els partidaris de motlles més tradicionals i els qui volien imposar el purisme exagerat i les teories de l'escola de Sabino Arana.

La guerra va trencar l'activitat de la nostra institució, i la qüestió de la llengua unificada no tornà a plantejar-se fins al 1950. Llavors, Federico Krutwig proposà el labortà clàssic, és a dir, la llengua de Leizarraga i Axular, i d'abandonar tota traça d'aranisme. En aquesta direcció van caminar alguns autors, com ara el mateix Villasante (que molts anys després va ser el president de l'Acadèmia), el poeta Aresti, etc. El realisme, però, es va imposar, i un grup d'escriptors joves i dinàmics, entre els quals es trobava Txillardegí (José Luis Álvarez Enparantza), van treballar en un model basat en la llengua viva dels dialectes literaris guipuscoà i labortà. En 1964, l'associació Euskal Idazkaritza («Secretariat Basc»), el principal responsable de la qual era Txillardegí, organitzà a Baiona una reunió d'escriptors. Les decisions preses anunciaven ja el marc general del que seria l'estàndard actual.

Finalment, quatre anys més tard, en 1968, Aresti suggerí aprofitar el 50è aniversari de l'Acadèmia per tal de fer un congrés sobre la unificació de la llengua. El tren de *l'euskara batua* («basc unificat») ja començava el seu viatge.

El Congrés d'Arantzazu (1968)

Creada la comissió organitzadora del congrés, es va encarregar a Mitxelena que presentés un pla base. El text del gran lingüista és un exemple de sentit pràctic, d'una banda, i de profund coneixement de la llengua, de l'altra. Mitxelena, després de definir els dos objectius principals d'aquesta llengua escrita (no era qüestió de la pronunciació) —que els dialectes no s'allunyessin més, i que, si fóra possible, s'acostessin—, defensava l'adopció d'un estàndard guipuscoà-navarrès-labortà, ben arrelat en la tradició literària, però defugint tant l'arcaisme com les innovacions disgregants. Un altre mèrit de la ponència de Mitxelena va ser considerar les decisions de la reunió de Baiona (1964) i el pes dels escriptors que els donaven suport. Com a annex de la ponència hi havia un diccionari ortogràfic d'unes dues mil paraules.

En realitat, com el mateix Mitxelena va escriure, a Arantzazu no s'inventà res. Es va donar forma definitiva a «una tendència que apareixia ben proveïda de força en la literatura basca».⁴

4. MITXELENA, «Arantzazutik Bergarara» («De Arantzazu a Bergara»), *Euskera*, 23:2, 1978, p. 467-477. L'article es pot veure ara en el recull d'articles de MITXELENA, *Sobre historia de la lengua vasca*, Donostia, 1988, vol. II, p. 984-990. Vegeu també el seu article «La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco», *Revista de Occidente*, vol. II, núm. 10-11, 1982, p. 55-75, recollit en el volum *Lengua e historia*, Paraninfo, Madrid 1985, p. 213-228.

El Congrés d'Arantzazu va acabar amb una declaració favorable a la unificació, encara que una mica cautelosa, en la direcció marcada per la ponència, però va fixar un termini de deu anys per tal de veure l'acceptació de les propostes. Entre aquestes hi figurava l'adopció generalitzada de la *hac*, segons un compromís que suprimia aquesta lletra després de consonant (per exemple, *etorri*, no *ethorri*, «venir»). Això va provocar una llarga polèmica al sud, que ara ens sembla encara més ridícula. Es va arribar a dir que la *hac* era la bandera de l'ateisme...

Passats els deu anys, en 1978, un altre congrés, celebrat a Bergara, va ratificar el camí d'Arantzazu. No s'havia perdut el temps, però. Es va treballar principalment en la proposta del verb auxiliar i sintètic (o fort). Amb l'acord majoritari de la institució, dels escriptors, de gent de l'ensenyament, etc., es varen conrear aspectes de la llengua literària, com ara el diccionari de les paraules amb *hac*, la declinació (un model potser massa ample), els demostratius, la grafia dels manlleus, etc.

Cal esmentar la creació, en 1980, de la Comissió de Gramàtica, que ha publicat diversos volums, començant pel sintagma nominal fins a l'oració simple. El volum sobre l'oració subordinada sortirà d'aquí a uns pocs mesos.

Pel que fa pròpiament al lèxic, la manca d'un diccionari històric de la llengua basca ha estat resolta per l'aparició, des de l'any 1987, de l'*Orotariko euskal hiztegia* («Diccionari general basc»), dirigit per Mitxelena fins a la seva mort el mateix 1987, i després per Ibon Sarasola. Aquesta obra gegantina va ser possible pel conveni entre els poders públics del nostre país (els dos governs autònoms i les tres diputacions). Fins ara se n'han editat deu volums, el darrer el corresponent a *jad-kop*.

No hem d'insistir en aquest fet cabdal que significa disposar, finalment i de forma fiable, dels testimonis literaris de l'èuscar, passats i presents, condició *sine qua non* per a tota proposta normativitzadora. Aquests testimonis es completen amb les dades del projecte, ja acabat, *Egungo euskararen bilketa sistematikoa* («Recull sistemàtic del basc actual»), corpus de la llengua del segle-xx, i altres treballs, com *Gaurko euskara idatziaren maiztasun-hiztegia* («Diccionari de freqüències del basc d'avui») publicat per Sarasola en 1982.

Només amb aquests materials i amb d'altres com aquests, era possible bastir l'edifici de l'*euskara batua*, lluny de suposicions idealistes sense base. I això en primer lloc explica l'èxit d'aquest estàndard, encara que hi ha molta tasca per fer.

Els treballs actuals

De 1995 ençà, l'Acadèmia de la Llengua Basca publica regularment les seves *Normes* en fascicles que es col·leccionen en carpetes d'anells. Aquesta publicació té avui prop de 3.000 subscriptors. Aquestes *Normes* reflecteixen les decisions preses a les reunions mensuals de la nostra institució. Entre altres, cal esmentar:

– El vocabulari unificat. Es tracta de la tasca principal de l'Acadèmia des de llavors. A cada sessió s'aproven aproximadament 500 paraules. En aquest moment som a la lletra *ena*. Hi ha un acord amb el Banc Bilbao Biscaia per a la publicació conjunta un cop acabat (l'any 2000?). Hi ha una comissió, amb un equip tècnic que prepara les llistes.

- Qüestions generals d'ortografia, com ara *arrain* (no *arrai*), «peix», *artzain* (no *artzai*), «pastor»; *aurrealde* (no *urrekalde*), «façana»; grafia dels numerals i ordinals, etc.
- Diversos aspectes de mots força freqüents: *betiko* (no *betirako*), «per sempre».
- Problemes de la declinació, per exemple, la dels numerals.
- Alguns punts de la morfologia, com ara els possessius: *ene/nire* (no *nere*), «mi».
- Regles sobre com dir l'hora i la data.
- Els paradigmes del verb auxiliar (revisat).
- Els paradigmes del tractament al·locutiü del verb: *zuan* (no *huan*, *huen*), «era», literalment «tu el tenies».
- Règim d'alguns verbs, per exemple *deitu*, «cridar», que es fa servir amb un sistema de subjecte + acusatiu: *nik deitu zaitut [zu]*, «jo t'he cridat», o bé subjecte + datiu: *nik deitu dizut [zuri]*.
- Decisions del domini de l'onomàstica:
 - a) Noms de les províncies basques, gentilicis i dialectes
 - b) Noms de les províncies i comunitats d'Espanya i dels departaments i regions de França
 - c) Noms dels Estats del món i llurs gentilicis
 - d) Noms de continents, mars, illes, muntanyes, etc.
 - e) Noms de les llengües del món, vives o no
 - f) Noms de sants
 - g) Noms de personatges històrics i mitològics del món clàssic

A més de tot això, cal esmentar un acord, encara recent (d'enguany), sobre la pronunciació. Un equip de treball es va posar en marxa fa quatre anys, amb la col·laboració de professionals del camp de l'ensenyament, de la ràdio i la televisió, sota la direcció de la professora Lourdes Oñederra. El model aprovat per l'Acadèmia és ampli, contra el parer d'alguns acadèmics, que volien unes normes més estrictes. Hi és palesa la voluntat de mantenir la naturalitat en el parlant, tot evitant defectes com ara el ieisme (que també fa estralls entre nosaltres) i el vulgarisme, i la insistència a distingir els nivells de llenguatge (una qüestió preocupant; en efecte, molta gent creu encara que no es pot parlar més que d'una manera, la mateixa a casa i en una dissertació).

Per la seva banda, la Comissió d'Onomàstica prepara el nomenclàtor de noms de persona, que espera poder publicar a la primavera de 1999. Després del llibre de José M. Satrústegui, *Euskal izendegia / Nomenclàtor onomástico vasco*, amb tres edicions de 1972 ençà, és evident la necessitat d'un gran recull on els pares puguin fer la tria dels noms. Per a això, la comissió ha elaborat unes llistes amb els noms tradicionals i actuals, estudiant, entre altres coses, les dades dels instituts oficials d'estadística de totes dues comunitats, per veure la freqüència dels noms i de les formes respectives.

Cal recordar que fa sis mesos hem publicat un diccionari de cognoms, amb el suport del Ministeri de Justícia i el Departament de Justícia i Treball del Govern Basc. Es tracta de deu mil cognoms bascos, amb la forma gràfica castellana i francesa i, a la dreta, la grafia corresponent a la llengua basca. D'aquesta manera s'han agilitat molt els tràmits, que abans eren massa llargs.